

Анотація

Характерна риса міжнародних кримінально-правових норм — подолік визначеності — виявляє себе в типових рисах, які зазначено у даній статті. На прикладі аналізу дискримінаційних злочинів зроблено висновок про те, що практика міжнародного співробітництва у сфері кримінального переслідування вимагає глибокої розробки теоретичних проблем, що стосуються формування поняття «дискримінаційні злочини» і їхньої класифікації, елементів складу даних злочинів, підстав, характеру і механізму кримінальної відповідальності.

Ключові слова: міжнародна злочинність, дискримінаційні злочини.

Summary

Flexible and vaporous characteristics of international criminal norms make possible different ways of their usage that breaks the rule of law. The article on the basis of crimes against humanity and other discriminative crimes notion analyzes the ways and proper conditions of criminal responsibility effectiveness in such a case.

Keywords: international crime, crimes of discrimination.

УДК 343.241/477

І. М. Горбачова

**ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИННОГО ДІЯННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

У сучасній світовій практиці кримінального переслідування особи, яка скоїла злочин, державне реагування не обмежується лише використанням покарання, як примусового заходу та реакції на злочин. Така ситуація викликана, перш за все, тим, що сучасний етап розвитку держави та права, суспільства, рівня злочинності, застосування державою тільки покарання не завжди може досягти поставленої мети запобігання злочинності. Тому спостерігається повернення від абсолютної теорії покарання (прихильники якої дотримуються абсолютної ідеї — відплати за скоєний злочин і розплати за нього — І. Кант, Гегель) до теорії корисності (загального попередження, спеціального попередження і виправлення злочинців, компенсації шкоди, заподіяної злочинцем). Одним з принципіальних питань кримінального права залишається питання про визначення цілей покарання. Як зазначає І. С. Ной, від його вирішення залежить побудова не тільки багатьох інститутів цієї галузі права, але й цілеспрямоване застосування самого кримінального законодавства [1, 6]. Ч. Беккарія вказував, що ціль покарання полягає не в катуванні й мученні людини, а в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоди суспільству й утримати інших від скоєння того ж [2, 19].

Тобто вимоги сучасних реалій у протидії держави злочинності зводяться не лише до власне самого покарання (кари, відплати за скоєне), але й застосування дієвих заходів, спрямованих на запобігання злочинам (не шляхом залякування), а й на відновлення соціальної справедливості. Кримінальне законодав-

ство розвинутих країн мету запобігання злочинам покладає на заходи безпеки, а відновлення соціальної справедливості — на компенсаційні заходи, заходи медіації.

В Україні за дореволюційних часів заходи безпеки як кримінально-правовий інститут виник у рамках поліцейського права. Як відзначає Н. С. Таганцев, «викладати в кримінальному праві заходи, яких можуть, а іноді й повинні вживати органи влади для запобігання шкідливим діям або настанням їх наслідків або їх припинення, немає необхідності, тому що всебічний розгляд їх цілком належить до сфери права поліцейського...» [3, 206]. Причому до таких заходів поліцейське право відносило: заходи, спрямовані на примусове усунення умов, що полегшують виникнення злочинних діянь: примусове усунення засобів і знарядь, придатних для вчинення злочинних діянь, результатів, добутих або створених злочинним діянням, заборона займатися певною діяльністю; другу групу становлять заходи, прийняті органами влади проти осіб, небезпечних для правового порядку (в т.ч. адміністративна висилка).

Сьогодні, незважаючи на те, що у Кримінальному кодексі України передбачені інші правові наслідки злочинного діяння (ч. 3 ст. 3 КК України 2001 р.), поширення в кримінальному праві сучасних зарубіжних країн окрім власне покарання, заходів безпеки, відновлення та медіації, відгуком політики тоталітарного режиму у колишніх країнах Радянського Союзу стало накладення «табу» на «заходи безпеки», «небезпечний стан особи». При цьому варто підкреслити, що тоталітарний режим зловживав не тільки «заходами захисту» та «небезпечним станом особи», свавілля чинилося також при призначенні та виконанні заходів покарання.

У той же час сучасні реалії (стан злочинності, розвиток міжнародного законодавства, намір України вступити до ЄС, для чого необхідно гармонізувати та удосконалити вітчизняне законодавство) вимагають від України переосмислення сутності кримінальної відповідальності, відмежування покарання та кримінальної відповідальності, «інших кримінально-правових наслідків», перегляду негативного ставлення до заходів безпеки в кримінальному праві.

Незважаючи на те, що український законодавець відмовляється від певних теоретичних конструкцій, пов'язаних з введенням в кримінальне законодавство заходів безпеки як додаткового заходу протидії злочинності, певний відхід від абсолютної теорії покарання в чинному кримінальному законодавстві все ж таки спостерігається. А саме, КК УРСР 1960р. у статтях про визначення завдання Кримінального кодексу та підстав кримінальної відповідальності (ст. ст. 1 та 3) не передбачав жодних інших кримінальних заходів державного примусу окрім покарання. Вже в ст. 3 КК України 2001р. використовується термінологія «караність та інші кримінально-правові наслідки» [4].

Певний інтерес в цьому аспекті становить ч. 4 ст. 212 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Відповідно до зазначеної статті особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені ч. 1 та 2 цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної

відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня). Крім того, 17 листопада 2005 р. КК України доповнено ст. 2121, якою передбачено кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, яка також передбачає аналогічні умови звільнення від кримінальної відповідальності. В кримінально-правовій теорії такі заходи відносяться до заходів відновлення (компенсації), які спрямовані на усунення шкоди заподіяної протиправним діянням суспільним відносинам, на виконання невиконаних обов'язків (виконання обов'язку, обов'язок відшкодувати збитки) [5, 76].

У сучасному кримінальному праві України існує низка заходів, які за своїм змістом та сутністю не є покаранням: спеціальна конфіскація, вилучення та знищення вилучених товарів, примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, направлення на примусове лікування, встановлення певних обмежень при умовному осуді особи. Причому застосування тільки примусових заходів виховного та медичного характеру, примусового лікування, правових обмежень щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, передбачені нормами Загальної частини КК. Інші ж заходи, які передбачені Особливою частиною КК України, не знайшли свого відображення в Загальній частині КК України.

Норми кримінального законодавства зарубіжних країн визначають перелік, порядок та підстави застосування заходів безпеки, спеціальну конфіскацію, вилучення та знищення вилучених товарів, примусові заходи виховного характеру, встановлення нагляду за особами, умовно засудженими або достроково звільненими, а також особами, звільненими з місць позбавлення волі після відбуття призначеного покарання. Схожі обмежувальні заходи містяться і в законодавстві України: ст. 76 КК України та Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [6].

Стаття 76 КК України передбачає встановлення судом певних обов'язків для особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням, а саме: попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи; повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися для реєстрації в органи кримінально-виконавчої системи; пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. За своїм змістом та характером правових обмежень особи у свободі вибору місця проживання, свободі пересування такі заходи-обов'язки носять попереджувальне та стримувальне забарвлення і за своєю сутністю схожі з заходами безпеки (КК Республіки Сан-Марино, Великобританії, США — електронний моніторинг, КК ФРН, Італії, Іспанії, Швейцарії — охоронний нагляд) та заходами соціально-судового нагляду (КК Франції) та ін. Схожими з означеними заходами нагляду є обов'язки та обмеження дій піднаглядних, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд. Відповідно до ст. 9 Закону України

«Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

Стаття 62 Конституції України встановлює, що особа «...не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [7]. Тобто конституційні норми передбачають можливість фактичного застосування за скоєння злочину лише кримінального покарання. В той же час Кримінальний кодекс України визначає, що кримінальне законодавство визначає крім покарання також і «інші кримінально-правові наслідки», які можуть бути застосовані за скоєння особою злочинного діяння.

Частина 5 ст. 3 КК України визначає, що закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. На користь внесення зазначених змін в наше законодавство свідчить міжнародне право. Низка міжнародних конвенцій, зокрема конвенції ООН «Про боротьбу з фінансуванням тероризму» (2000), «Проти транснаціональної організованої злочинності» (2000), Європейська конвенція «Про відмивання, виявлення, вилучення й конфіскацію доходів від злочинної діяльності» (1990), передбачають застосування окрім покарання інших заходів попереджувального впливу (в т.ч. заходи спеціальної конфіскації, вилучення та знищення майна).

Недоліки законодавчої техніки Кримінального кодексу вимагають послідовного коректування. Оскільки саме вони в першу чергу служать перешкодою ефективному застосуванню Кримінального кодексу на практиці. Недоліки законодавчої техніки є самостійним криміногенним фактором, який породжує не просто девіантну, але злочинну поведінку учасників кримінально-правових відносин. Так, неврегульованість на загальному рівні питання призначення заходів спеціальної конфіскації може призвести до свавілля з боку правозастосовних органів, оскільки це надає їм можливість тлумачити норми кримінального законодавства за власним розсудом.

Для запобігання порушенням принципів кримінального права, прав людини необхідно в окремому розділі Загальної частини КК України передбачити правові настанови, які визначають не тільки систему заходів безпеки, а й специфіку даного інституту правових наслідків діяння, послідовність їх виконання, умовну відстрочку їх виконання.

Покарання і заходи безпеки за законодавством більшості держав континентальної Європи є примусовими правовими наслідками протиправного діяння, що застосовуються від імені держави за вироком суду і полягають в передбаченому законом обмеженні прав і свобод особи. М. І. Хавронюк, досліджуючи питання розділу кримінально правових заходів на заходи безпеки і покарання, виділяє такі основні розмежувальні ознаки [8, 279]: а) якщо покарання завжди означає правовий наслідок винного кримінально караного діяння, то захід безпеки може призначатися і за відсутності вини; б) якщо покарання є можливим лише у разі притягнення особи до кримінальної відповідальності, то захід безпеки може бути застосований і поза кримінальною відповідальністю.

стю; в) якщо покарання має явно репресивний характер, має на меті переважно кару, відплату та залякування, то захід безпеки безпосередньо спрямований на усунення «небезпечного стану» особи, яка вчинила або може вчинити суспільно небезпечне діяння; г) якщо превентивна роль покарання перебуває на другому плані, то захід безпеки безпосередньо спрямований на спеціальну превенцію, а також на вирішення завдань з відновлення становища, яке існувало до вчинення діяння; д) якщо покарання, як правило, передбачені санкцією відповідної статті, то заходи безпеки, навпаки, в силу їх різноманітності, санкцією не передбачаються.

Перевага «коліїної» системи правових наслідків протиправного діяння полягає у тому, що вона дозволяє, зокрема: 1) застосовувати необхідні заходи безпеки (спеціальну конфіскацію, обмеження певних прав тощо) до осіб, до яких в силу певних причин (неосудність та ін.) не можуть бути застосовані покарання, але які перебувають у стані, небезпечному для суспільства та в подальшому можуть скоїти нові суспільно небезпечні діяння; 2) зробити більш гуманною кримінально-правову політику за рахунок застосування заходів безпеки замість покарання або поряд з м'яким покаранням у випадках, коли це можливо.

Вважаючи вищенаведене, здається доцільним врегулювати нормами загальної частини КК України підстави та порядок застосування низки заходів, передбачених Особливою частиною КК України, оскільки вказані заходи в першу чергу суттєво обмежують права людини, а тому потребують досконалого врегулювання. Причому слід визнати, що заходи безпеки є заходами державного примусу, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України, і полягають в передбаченому законом обмеженні прав і свобод особи, до якої вони застосовуються. Заходи безпеки спрямовані на запобігання і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших, на запобігання скоєнню з боку такої особи нових суспільно небезпечних діянь та охорони такої особи, та спрямовані на створення умов, що сприяють досягненню мети кримінальної відповідальності. Застосування до особи заходів безпеки не тягне судимості. Застосовувані до особи заходи безпеки не можуть мати на меті завдання фізичних страждань особі або приниження людської гідності.

Література

1. Пой И. С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве : политико-юридическое исследование. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. — 192 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. — М. : Стелс, 1995. — 304 с.
3. Тагапцев П. С. Русское уголовное право : лекции. Т. 1. — Тула : Автограф, 2001. — 798 с.
4. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25. — Ст. 131.
5. Кропачев П. М. Принципы применения мер по ответственности за преступления // Правоведение. — 1990. — № 6. — С. 71–76.
6. Про адміністративний погляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 52. — Ст. 455.

7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. — К. : Юрископсульт, 2006. — 1048 с.

Анотація

У статті паголошується, що вимоги сучасних реалій у протидії злочинності зводяться не лише до власне самого покарання (кари, відплати за скоєне), але й застосування дієвих заходів, спрямованих на запобігання злочинам (не шляхом залякування), а й на відновлення соціальної справедливості. До таких заходів належать заходи безпеки, формування інституту яких є вкрай важливим для розуміння сучасних методів кримінально-правового впливу.

Ключові слова: заходи безпеки, покарання.

Summary

Security measures institute implementing in modern Ukrainian legal doctrine and legislation is analyzed in this article. The author analyzes measures that are in force — special confiscation etc, and makes some suggestions upon criminal coercive measures institute formation because of impossibility to combat crime only with the help of punishment.

Key words: security measures, penalty.

УДК 343.2.01

А. С. Оцяця

ДИНАМІКА ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Наукова розробка діалектичного розвитку охоронної функції кримінального права, на сучасному етапі розвитку нашої держави, є особливо актуальною і не викликає ніяких сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає підстави стверджувати, що деякі аспекти цієї проблеми висвітлювалися по-різному в роботах Ю. А. Демидова [2], М. І. Ковальова, Л. В. Кузнецова, А. В. Наумова [3], А. А. Піонтковського [4], В. Г. Смирнова [5], В. Я. Тація [6], П. А. Фефелова, В. Д. Филимонова [7] та інших.

Однак, можна сказати, що ці дослідження торкалися більш звужених питань щодо сутності охоронної функції кримінального права. У зв'язку з цим метою даної статті є правовий аналіз розвитку охоронної функції кримінального права.

Відомо, що спадщина нашої держави передбачає певну наступність позицій радянської правової доктрини, де прийнято вважати, з класичної точки зору, що охоронна функція кримінального права, як, врешті-решт, і саме кримінальне право, зобов'язані бути найстабільнішими й не нести ніяких змін. При цьому, на нашу думку, ознака стабільності в певній мірі притаманна охоронній функції кримінального права. Вона не є однозначною по своєму змісту і може розумітися в двох аспектах стабільності функції: внутрішньої та зовнішньої.